

ההיסטוריונים

של

יון ורומא

מתרגמים מן המקור עם מבואות, הערות ומפתחות

א

הירודוטוס

כרך ראשון

הוצאת ראובן מס

כתבי הירודוטוס

מתרגמים מיוונית עם מבוא והערות

מ א ת

דר. אלכסנדר שור

ספר I—IV

ירושלים תרצ"ה

מבוא

הלוגוגרפיים

תולדות הימים או היסטוריה – *ιστορία* – פרושה: חקירת מאורעות ובקורתם בהווה או בעבר כדי שלא ישכחו במשך הזמן. טבעי הוא הרצון והתשוקה לספר. אך התחיל הילד לפספט, מתחיל הוא לספר מה שראה, מקשר הוא ומפרש את הדברים לפי דמיונו הער, מחיה את הדומם ומשיח את כלי שעשועיו. העם, במצבו הפרימיטיבי – הילדותי – מספר ספורים ומעלה על זכרונו מה שראה בעיניו או מה ששמע מזקנים ממנו. וכל אשר אינו מבין בקשרי המאורעות וסבותיהם מבאר הוא לעצמו בכח דמיונו היוצר, הבורא תמונות וציורים הממלאים את החסרון בכחו להבין ולבאר לעצמו את עילת העלילות ויחסיהן זו לזו. זאת היא התקופה שעם יוצר ובורא מיתים ואגדות.

והנה בא הרגע בחיי הילד שהוא מתביש בהרגישו שאחרים מסתכלים למשחקיו; זהו הרגע, שהילד מתחיל להבין שהמציאות שונה מציורי דמיונו, שבמציאות אינו יכול לעשות ככל אשר עולה ברצונו, אינו יכול לברוא אלים ומלאכים, חוג פעולתו צר מעתה, מעוף רוחו אינו עוד בשמים ממעל והארץ מתחת, מעתה הנער אינו משחק בכל מקום, כי אם מביט סביבו בעינים פקוחות ושואל: „מה זאת?“ השכל התעורר והדמיון חלף ועבר.

גם בהתפתחות העם באה שעה, שבה פוסק הכח להחיות את הטבע הדומם בדמיונו, כי החל להביט ולהסתכל סביבו והרצון התעורר לחקור ולדעת לא רק: „מה זאת?“ כי אם גם: „מי עשה זאת?“ „מאין זאת?“ במקום הדמיון הבורא באה התשוקה להכיר את היצירה מתוך דעת יוצרה; בשעה זו מתחילה בעם היסטוריה, כלומר הידיעה הנובעת מתוך חקירה ובקורת על מאורעות המתהווים או שנמסרו במסורה, כי זהו פרושה של המלה *ιστορεύω*.

התפתחות כזאת עברה גם על העם היווני. בתקופת ילדותו באר לעצמו את העולם ומלואו ברוח דמיונו הער וברא את האלים כדמותו וכצלמו. זאת היא

תקופת יוצרי האפיים הגדולים המיוחסים להומירוס והבאים אחריו. עברו תקופות ועדנים והעם היווני פקח עיניו וחדל מלספר את פרי דמיונו והתחיל למסור מה שראו עיניו ומה ששמע מעברו והנעשה סביבו. אבל עדין לא היה בכחו להבדיל בין האמת והאגדה אשר רקם בדמיונו. זאת היא תקופת ה-*λογόγραφοι*, „כותבי ספורים“ או כמו שהירודוטוס קורא אותם *λογοποιοί*, „עושי ספורים“ ומובנם הוא: כותבי הקורות, דברנים, מספרי ספורים ומשתמשים במלה זו בנגוד להיסטוריון מבקר-מדעי. הם כתבו את דבריהם בפרוזה בנגוד למשוררים ומושבם היה בארץ יוניה באסיה הקטנה אשר בה היה גם מושב השירה והמדע במאות השמינית עד החמישית עד שלאט עברה חכמת יוניה, תחת לחץ הכובש הפרסי, לארץ יון גופה ואתונא הגדילה והוסיפה והשלימה את הירושה היונית.

הלוגוגרפים ספרו את קורות העבר כפי שנמסרו מדור דור עד זמנם; הם השתמשו גם ברשימות מלכים, זכרונות של ערים, לוחות של חבורות כהנים ורשימות המנצחים במשחקים לאומיים, ורצונם היה להביא את המאורעות בסדר קבוע, אך לא ידעו לבקר את המסורה אם כנים דבריה, כי אם בתומת-לב מוסרים הם את השמועות המתהלכות כאמתיות. הם אינם חודרים לתוך עומק הדברים להבין את קשרי המאורעות ואת סבותיהם, דבריהם – קטעים, קטעים, ספורים בודדים בלי קשר כרונולוגי וקשר פנימי. לכן כאשר קמו ההיסטוריונים האפטיקים הגדולים נשכחו ספריהם של הלוגוגרפים.

הגדול בין הלוגוגרפים, אשר אותם מזכיר הירודוטוס בספריו ואשר בספריהם השתמש, היה הקטיאוס ממליטוס. הוא נולד באמצע המאה הששית ומת אחרי הקרב על יד פלטיאה, בערך בשנת 490. הוא היה הראשון אשר נסה לדון בבהירות ובקירות השכל את המסורת המיתית כולה, מתוך ידיעותיו בגיאוגרפיה ובהיסטוריה שבאו לו לרגלי נסיעותיו הרחוקות. את פרי חקירותיו הניח בשני חבורים, שלא נותר מהם כי אם שריד כמעט, והם „כתיבת הארץ“, אשר שלשת ספריה קרא על שמות שלשת חלקי הארץ: אירופה, אסיה ולוב, וארבעת ספרי „היוחסין“. בדרכיו יצא הירודוטוס אשר השתמש בספריו הרבה וגם בקר אותם. הירודוטוס מזכיר גם את סקילקס מקריאנדה אשר סבב את חצי-אי ערב במצות דריוש הראשון. פסנתוס בן קנדאבלס מלודיה, אשר כתב תולדות ימי לודיה בארבעה ספרים, היה הברבר הראשון אשר כתב יונית וכפי הנראה השתמש הירודוטוס הרבה בספריו בנוגע לתולדות לודיה.

לתקופה הזאת של הלוגוגרפים חושב תוקידידס גם את הירודוטוס, יען כי עוד הסטוריה ואגדה משמשות בערבוביה בספריו. אולם כבר עומד הוא מחוץ לתקופה הזאת, יען ההיסטוריה אינה אצלו טפלה לאגדה, כי אם הנושא העיקרי לחבורו הגדול ואת השמועות הוא מבקר ומתיחס אליהן בשלילה או לכל הפחות

בספקנות. לכן עלינו להבין את הירודוטוס לא כעומד במעבר מתקופה לתקופה ומסיים אותה כי אם כמתחיל תקופה חדשה במדע ההיסטוריה והצדק עם קיקרון המכנה את הירודוטוס „אבי ההיסטוריה“.

הירודוטוס.

קורות חייו של הירודוטוס אינם ידועים לנו ממקור אחר, כי אם רק מתוך המעט שהוא עצמו מגלה דרך אגב בחבורו על אישיותו ומה שיכולים לדייק ולהסיק מתוך ספוריו. אמנם ספרו מצא מיד אחרי שנתפרסם קוראים רבים אך לא נשמרו לנו מסופרי דורו רשימות על מאורעות חייו. הפרטים המעטים הנמצאים אצל סופרים מאוחרים מסופרי יון אינם נאמנים וגם סותרים אלה את אלה. לפי דבריו אשר בראש הספר הוא נולד בהליקונסוס, עיר במדינת קריה באסיה הקטנה, שנוסדה אמנם מאת הדוריים, אולם בימיו היה לה כבר אופי יוני. שנת לדתו לא ידועה ברור, כנראה שנים מספר לפני שנת 480, לפי אחדים בשנת 484—בערך בזמן שיבת ציון בראש זרובבל—. העיר הזאת עמדה בימים ההם תחת ממשלת מלך פרס; הוא היה אפוא שנים רבות נתין מלכי פרס ושמע בעירו הרבה על אודותיהם. אולי היו השמועות האלה אחר כך לגורם חשוב לכתיבת תולדות ארבעת מלכי פרס החשובים. אביו ליפסס היה מאצילי העיר.

על דבר חנוכו אין לנו שום ידיעה ברורה. כנראה לא היה שונה במאומה מהחנוך הנהוג בימים ההם בשדרות הבינוניות של עם יון. הלמודים בשירי הומירוס תפסו את המקום הגדול ביותר בחנוך והם השפיעו לא רק על סגנונו שיהיה רך, נעים ושוטף, כי אם גם על השקפתו בדבר האלים וגורל האדם, והשקפתו זאת נותנת לחבורו גוון מיוחד. מלבד שירי הומירוס ידע גם את שאר משוררי יון שקדמוהו והיו שגורים בפיו והוא מביא פעמים רבות פתגמים ומאמרים מהם. כנראה השפיע עליו הרבה גם דודו פניאקסיס שהיה מחבר אפיים מפורסם. על ידו התודע הירודוטוס עם מהות האורקולאות, חווי חזיונות, פותרי חלומות ומגידי האותות; כי קרובו זה היה חרט—*τεράτων κροπος*.

את ידיעותיו הגיאוגרפיות רכש לו מתוך ספרי הלוגוגרפים ביחוד מתוך ספריו של הקטיאוס, שאותו הוא מבקר קשה פעמים מספר; אולם את השכלתו המרובה ואת ההכנה הכי חשובה רכש לו הירודוטוס בנסיעותיו הרחוקות, שבהן ראה ושמע הרבה ועל יסוד ידיעותיו שרכש בחן את מה שמסרו הסופרים שקדמוהו. מאורעות פוליטיים, התנגדות לטירנוס שקדה בעיר מולדתו בעזרת הפרסים, גרמו שבית אביו עזב את העיר ויצא בגולה. כנראה התישב הירודוטוס אז בסמוס, אי קרוב לחוף אסיה הקטנה. כי בספריו מראה הירודוטוס ידיעה רבה בחיי

יושביה וקורותיה. בשנת 454 גורש הטירנוס מהליקרנוסוס והירודוטוס שב לעיר מולדתו, אך לא ידוע כמה זמן התעכב בה. בשנת 445/44 הוא נמצא באתונא ומתהלך עם פְּרִיקְלֶס וחבריו ונעשה ידידו של סופוקלֶס. הוא ראה אפוא את התקופה המזהירה של אתונא, את תקופת הזהב שלה. ומכאן הערצתו לעיר הזאת וחבתו אליה. החיים הפוליטיים אשר המו ורעשו בימים ההם באתונא, אישיות כבירות כפריקלס וחבריו, השפיעו על מהלך רוחו ודעותיו. יש מבין החוקרים האומרים כי אך בגלל השפעת האנשים האלה עליו נגש הירודוטוס לכתוב את החלק ההיסטורי אשר בחבורו. באתונא ובערים אחרות ביון קרא הירודוטוס לפני קהל שומעים פרקים מובחרים מתוך ספרו. יתכן כי עוד בשנות 444/43 התחבר למתישבים שיצאו מאתונא והתישב עמהם בתוריו, מושבה באיטליה הדרומית. שם חי זמן מה וכל אשר עבר עליו במקום הזה, לא ידוע לנו. כנראה שב לאתונא בשנים הראשונות של המלחמה הפלופוניסית ומת שם, אך לפי המסורה מת בתוריו ונקבר בעיר הזאת בשוק.

הנסיעות.

הירודוטוס נעשה ל„אבי ההיסטוריה“ הודות לחבורו, וחבורו מבוסס בעיקר על נסיעותיו. הוא אסף את ידיעותיו, לא מתוך ספרים לבד, אלא נסע מארץ לארץ ואשר ראה בעיניו ואשר שמע באזניו צייר בקוים ברורים וברגש חזק ונתן לנו יצירה נצחית. עם כל החשיבות הרבה שיש אפוא לנסיעותיו להבנת מפעלו הכביר, אין לנו ידיעות מדויקות על נסיעותיו, שמות הארצות אשר עבר, זמני יציאתו לנסיעותיו וביאתו, מטרת נסיעותיו ותכליתם. במקצת הוא מודה שהגורם לנסיעותיו היא התשוקה לראות וללמוד. אחרים, בני דורו, לא ספרו פרטים אודותיו והוא עצמו מדבר על נסיעותיו רק דרך אגב. רק פעם אחת הוא מזכיר „אני בעצמי ראיתי“ כפליטת קולמוס.

כפי הנראה נסע בשנים 455—447 (Jacoby) ובדרכו רשם לעצמו רשימות ממה שראה ושמע ואחרי שובו הביתה סדר אותן, אבל בעיקר סמך על כח זכרונו.

בנסיעותיו עבר רק בארצות שהן נושבות מיוונים או שגם יוונים יושבים בהן. כי שפות זרות לא ידע והיה זקוק בכל מקום למתורגמנים מבין היוונים יושבי הארץ ההיא. גם כסף רב לא נשא עמו מפני סכנת הדרכים, והיוונים בני עמו העבירוהו ממקום למקום ותמכו בו. מטעם זה עבר רק בעולם התרבותי של הימים ההם ולא הרהיב לחדור לארצות אשר מעבר לגבולות עולם זה. בתחלה בקר באיים היוניים ובארצות היוניות אשר באסיה הקטנה. הוא

עבר את קְרִיָה והיה בלודיה עם עיר הבירה סרדיס ובערים אשר על שפת הים השחור. מביצנטיון יצא ובקר במושבות היוניות אשר בסקיתיה ואסף אצל היונים ידיעות על דבר הסקיתים אבל לתוך ארץ הסקיתים עצמה לא חדר. הוא הגיע בדרכו עד הנהר פסיס ומשם שב בדרך שבה בא ואת החוף המזרחי של הים השחור לא ראה. אולי אחרי נסיעתו הזאת היתה נסיעתו הגדולה לארצות המזרח לבבל, פרס, סוריה ומצרים. את ארץ מצרים מתאר הירודוטוס באריכות, יותר מאשר את הארצות האחרות, אף כי היה בארץ הזאת רק שלשה חדשים וחצי. מזה יכולים לדון על אופי נסיעותיו בשאר ארצות. חקירותיו היו לרוב באופן שטחי, כדרך התירים בימינו העוברים ארצות בדרך הכבושה ובמהירות הרכבת וסומכים על ספורי מורי־דרך. כאשר היה הירודוטוס במצרים עברו עליה כבר שבעים וחמש שנה תחת ממשלת פרס. תרבות מצרים נמצאה בימים ההם במצב של ירידה וקפאון לעומת עברה המזהיר. אולם הירודוטוס חשב שמה שהוא רואה, זאת היא התרבות המצרית האמתית וטעה בזה טעות גדולה. הוא שהה במצרים בחדשי אבגוסט—נובמבר, בזמן שהגילוס מציף את הארץ. לכן נדמו לו הערים כמו איים בתוך הים ויפה מדמה הוא אותן עם איי הקיקלדים אשר בים האיגיאני. וככה עבר באניה על יד הפירמידות והגיע עד האי יַב, זאת אומרת עד דרום מצרים. הוא בקר רק את הערים הגדולות. מבקרו בנאבקרטיס נשתמר אולי עוד מזכרת. בעיר הזאת ישבו יוונים רבים שסחרו את הארץ ומבקרי המקדש היווני בעיר הזאת היו מקדישים כדי חרס מצוירים. בחפירות בעיר הזאת מצאו החופרים שני חרסים ועליהם השם Ἡρόδοτος והכתב מראה על המאה החמישית. אם הם מרמזים להירודוטוס הסופר, לא ידוע, אבל יכול להיות.

ממצרים בא לצור בדרך הכבושה על חוף הים ולא סר מן הדרך לתור גם את הארצות פנימה. הוא עבר דרך עזה, אשקלון, אולי גם יפו וחיפה ועכו שהיו בדרכו, אבל את ירושלים לא ראה; היא היתה בימים ההם—בערך 4—5 שנים אחרי בוא עזרא—עיר פרויית ומועטת אוכלוסין ולכן לא מצא שום חפץ בה לסור אליה. בכלל אינו יודע דבר מה על-אודות עם היהודים ואינו מזכיר אותם, לא אלה אשר בארץ ישראל ולא אלה אשר מצא במצרים ובפרס. אף כי מספרם בארצות האלה היה די גדול, יען חשב אותם לחלק מהעם הסורי־עקב שפתם הארמית. הוא מכנה אותם „סוריים פלשתינאיים“ הנוהגים מנהג מילה. מצור הלך בדרך הקצרה אל הפרת ועליו נסע באניה עד בבל. בבבל בקר את מקדש בַּל ובא בדברים עם הכהנים ואסף מפיהם שמועות, אולם את אַגַבטנה שהיא יותר רחוקה לא ראה, אף כי מתאר הוא את בניניה. בפרס הגיע אולי עד העיר שושן, בירת מלך פרס, אבל את הארץ פנימה ואת מדי ואת בְּקָרְיָה

מתאר הוא רק מפי השמועה. ואם אמת הדבר שלא ראה את הארצות ההן, חידה היא, איך לא התענין לראות בעיניו את הארצות ואת העמים שאת מלחמותיהם הכבירות הוא בא לכתוב. גם בערב לא היה; את הערבים שהוא מתאר ראה במצרים ועל חוף הים בין מצרים ובין עזה.

אחרי גמרו את הנסיעה לארצות המזרח, בא ליון והיה בעיקר באתונא. מהעיר הזאת יצא מדי פעם בפעם לבקר את שאר חלקי יון. הוא שהה בשפרטה תְּבֵי, דלפוי וקורינת ובשאר ערי יון החשובות וראה את שדות המלחמה על יד מרתון וסלמיס והעתיק את הכתובות אשר בגיא טֶמֶפֶה. גם את תְּרַקֶה ומְקֶדוֹנֶה ראה. באחרונה, טרם עברו לתוריו, עבר גם באיטליה הדרומית או יון הגדולה ובסיקיליה. אמנם לא היו הנסיעות האלה רחוקות ובארצות, אשר לא ראתה אותן עוד עין חוקר יווני, לא היה, אולם הוא נסע בעין פקוחה, בלי דעה מוקדמת, להפך, הוא מלא התפעלות מחכמת בני קדם ורואה במזרח את המקור אשר משם יצאה התרבות לעמי אירופה.

הנסיעות האלה, עם כל המגרעות שיש בהן—מהירות הנסיעה, אמונה תמימה בכל מה ששמע וכו'—נתנו בכל זאת להירודוטוס חומר רב הנותן תמונה ברורה מחיי העמים הגדולים ומשכניהם הקטנים בעולם העתיק להשלים בהרבה את הידיעות המקוטעות שישנן על אודותיהם ממקורות אחרים.

החבור

בקרואנו את תשעת ספרי הירודוטוס נדמה לנו כאילו לפנינו עומד אדם אשר זה עתה שב מארצות רחוקות ומרצה לפנינו על כל מה שראו עיניו ושמעו אזניו מפלאי התבל ומעמים רבים, מדרכי חייהם ומנהגיהם ואת אשר עבר עליהם מימי קדם. ופתאום משנה הוא נאוומו הרך והשוטף ומתאר לפנינו פרשת ההתאבקות הגדולה של שני עמים זרים בשפתם ואפני חייהם, מגלה לנו עינינו מלחמת שני עולמות, אסיה ואירופה, עלילה היסטורית כבירה ונשגבה לאין ערוך ואנחנו עומדים מוקסמים ונרעשים לפני פרשת הימים המזעזעת הזאת. שונה אפוא תוכן הספרים האלה. פעם ציורי טבע וחיים אידיליים של עמים פרימיטיביים, ופעם אגדות ומעשיות וספורים מחייהם הפרטיים של מלכים ושרים; פעם מתאר הוא את הים הסוער והרועש המשבר צי אדיר והמוריד את גאות הפרסים תהומות ופעם קול ענות גבורה וקול ענות חלושה של רבוא רבבות אנשים הנאבקים על שדה הקרב. אכן, מציגה נפלאה מידיעת הארץ ותולדות העמים השונים במסכת אחת!

עם פתיחת ספרו מציג הירודוטוס את מטרתו הכפולה אשר הציג לנו

בחכורו; ראשית, שעלילות בני האדם, היוונים והברברים כאחד, לא ישכחו בדורות הבאים; שנית, בגלל איזו סבה נלחמו ביניהם היוונים והפרסים, אירופה ואסיה או, המערב והמזרח. מטרתו איפוא להעמיד בחכורו מצבת זכרון למעשיהם וגבורותיהם. לאהבתם ושנאתם וקגאתם של אוהב ואויב יחד.

אולם, עוד לפני שהוא בא לנושא ספרו, מתאר הוא תחלה את עלית הפרסים על ידי כורש ומקדים את הפרקים על ארץ לודיה וקרויסוס. וכאשר הוא בא לספר את כבוש מצרים על ידי מלך פרס, משתמש הוא בהזדמנות זו ומתאר את ארץ מצרים וקורותיה. מסע דריוש לסקיטיה מאפשר לו לשלב בתוך ספרו את טבע ארץ הסקיטים ותולדותיהם. רק כאשר בא בספריו האחרונים לנושא העיקרי של חבורו, לספר על מלחמת היוונים והפרסים, מפסיק הוא פחות את הרצאת דבריו בענינים אחרים, משלב פרק כאן ופרק כאן, כמו שהוא בעצמו אומר שדרכו להכניס – *προσδήκας* – הוספות, אם רק יש שיכות כל שהיא בין הרצאת דבריו והמסופר. בסוף מתאחדים עיקר הנושא וההוספות והשטיות מן הענין להרצאה משוכללת על דבר הקרבות על יד מרתון, *ἡ μάχη* ופלאמיס. הדרך מתפתלת אך לא מעיפת וככה מגשים הירודוטוס את המטרה ששם לפניו בראש ספרו. ולכן נאמר עליו שהוא הראשון אשר עלה בידו ליצור את הספור הארוך והמשוכלל על ידי צרפו תמונות תמונות לציור שלם, לתמונת משכית רבת צבעים, מבלי שהמלאכותיות שבדבר תבליט לעין. ואם יש אי-אילו מגרעות בסדור חבורו, עלינו לזכור כי הוא הראשון לא רק בין היסטוריוני יון כי אם גם הראשון בין סופרי יון אשר כתב ספר גדול בפרוזה.

הירודוטוס הבין גם לחבב את הספר ולקרבו אל נשמת הקורא אשר בכל דור ודור על ידי כך שלא הסתפק בתאור יבש של פרטים, אלא הכניס בתוכם גם מאישיותו והוא מאציל על חבורו מרוחו האנושית הגדולה, אף כי הוא משתדל לתאר את הדברים כאילו אינו נוגע באופן ישר אליהם: „אשרי היוצר אשר חייו נבלעו בתוך יצירתו“.

הרגש הדתי שהיה משרש עמוק בנפש הירודוטוס הביאו להאמין כי עילת כל העילות לגורל הפרט והעמים לא הבחירה והרצון האנושי, אלא כחות עליונים המושלים בכל, האלים, אשר אינם נותנים לבן-אדם או, לעם שלם להתנשא יותר מדי. האלים אוהבים „להשחית כל מתנוסס לתפארה“. חוקה עליונה שוררת בחיי האדם, לא חוקת המוסר של אלהי הצדק והמשפט אשר הטיפוה נביאי ישראל. הכח המניע בהיסטוריה הישראלית היא הבחירה האלהית, הכח המניע בהיסטוריה לפי דעת הירודוטוס היא קגאת האלים. ולכן קרויסוס ופוליקרטס ואחרים נאבדים לא מפני שלא משלו בצדק ומשפט, להפך, הם מלכים ישרים וטובים לפי מושגי הזמן ההוא, אך האלהות אינה יכולה לראות

בגדולתם. כמלך בשר ודם המתקנא בגדולת שריו רמי המעלה. כמו כן רואה הוא בנצחון היוונים על הפרסים, המעטים על המרובים, הגאים, תוצאה של הפרינציפיון הזה בהיסטוריה. במלים ספורות, מלאות חרדת קודש, מדבר הוא על מהות האלהות, על ה-θεῖον והוא מכניע עצמו בפניה, בדעתו כי אין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגדה. ולכן בשבילו נעשית ההיסטוריה לא בהתפתחות אטית, כי אם בקפיצות לפי רצון עליון ולכן אין סבות ותוצאות למעשי בני האדם, אלא שורות מאורעות בודדים בהנהגת כח נעלם וטמיר.

הירודוטוס חי בתקופת המעבר, כשרוח הבקורת והספקנות התחילה לפעם בלבות חכמי יוניה, כשההשכלה כרסמה כבר במדה גדולה באמונה התמימה במסורת האבות. ולכן מלאה אישיותו סתירות. האמונה הישנה והדעת החדשה מתרוצצות בו ומבקשות פתרון. אבל הוא נשאר פוסח על שתי הסעיפים. פעם הוא מטיל ספק בהתערבות הבלתי אמצעית של האלהות במאורעות העולם ופעם יודע הוא לספר על גלויי אלים נפלאים, על חלומות שמראים לו לאדם מן השמים, על אותות ונבואות מפליאות. יש שהוא מותח בקורת מכרעת על אגדה בדבר לידת האלים ומזדרז לבקש סליחה מאת האלים בהכנעה גדולה, שאולי נעלבו על ידי כך. ופעם מפחד הוא לדבר על אודותיהם, אפילו אם הם לא יוונים. ולכן היו הקדמונים לועגים על אמונתו הקלה, הפושרת.

גדול הירודוטוס ביחסו אל האויב הנצחי של עמו. רק זמן קצר עבר ממלחמות הפרסים עם היוונים, עוד זכר העם היווני את מה שעבר עליו מאת הפרסים ובכל זאת אין שום בטוי של שנאה כלפי אויב עמו. אין שום בטוי של לעג והתול כלפי מנהגי הברברים אף אם אינם לפי רוחו, דברים שההיסטוריונים היוונים והרומאים, משעה שרוח הנצרות חדרה לתוכם, למודים בהם ולמדו את ההיסטוריונים שאחריהם עד היום הזה.

הסגנון החי והפשוט מחבב את החבור על קוראיו, הנעימה הטבעית והעממית של המספר הלוקחת את לב השומע, מצלצלת בכל חבורו. בחלקים גדולים השפה רחבה ונעימה ואינו חושש לחזור על דבריו ונדמה כאילו המספר עומד לפנינו ומדגיש ומטעים את דבריו וחוזר פעם או פעמים כדי שנבינו.

הדיאלקט שבו כתב הירודוטוס, הוא יוני, הדיאלקט הספרותי העתיק של יון, אבל הוא משתמש גם במלים וצורות השכיחות בספרות האטית. אולם יונית ואטית עתיקה נראות להיות קרובות כל כך שקשה להבדיל בדיוק ביניהן. חכמי אלכסנדריה חלקו את החבור לתשעה ספרים וקראו כל ספר בשם אחת מתשע המוזות. החלוקה הזאת, הרגילה, אינה מתאימה לתוכן החבור. אם נחלק את החבור לפי תכנו, יהיו בן שבעה חלקים אלה:

1. הקדמה [כוללת שם המחבר, תוכן ותכלית החבור] | 1-5.

2. קורות הלודים [קורות קרויסוס והמלכים אשר קדמוהו ויחסו אל היוונים, אבות כורש, ואגב הפלסגים והיוונים, פיסיסטרטוס, שפרטה. אבדן ממלכת לודיה] I 6-94.
3. תולדות כורש [מלכי מדי שקדמוהו, ארץ מדי ופרס ומנהגי יושביהן] I 95-140.
4. ממשלת כורש [כורש והיוונים, כורש והבבלים ואגב תאור בבל ומנהגיה, כורש והסקיתים ואגב תאור ארץ הסקיתים, מות כורש] I 141 - 216.
5. ממשלת קמביסוס [תאור ארץ מצרים, מנהגיה ויושביה, קורות מצרים ומלכיה, קמביסוס ומצרים, קמביסוס וכוש. אגב אפיסודות על אודות פוליקרטס ותאור סמוס] II 1-III 60.
6. ממשלת דריוש [סמרדיס, דריוש והיוונים, מרידת הבבלים, מסעו לסקיתיה, אגב ארץ סקיתיה ויושביה, תרקיה, מרד היוונים, המסע ליון, המלחמות, אגב קורות שפרטה ואתונה, מילטיאדס]. III 61-VII 4.
7. ממשלת כסרכסס [מסע כסרכסס ליון, הכנות היוונים למלחמה, המלחמות, אגב על האתונאים, העמים בפלופוניסוס] VII 5 - IX 122.

ערך החבור.

ההיסטוריונים בתקופה העתיקה, אף כי קראו והשתמשו בספרי הירודוטוס, בכל זאת הטילו ספק באמתת דבריו, ואחדים כמו לוקיאן, דיודור ופלוטרכ, אשר כתב ספר נגד הירודוטוס, כנהו „שקרן, הבודה בדויות כדי למצוא חן בעיני קוראיו“. והיחס הזה אליו היה בכל התקופות עד התקופה החדשה. לא כן בשנים האחרונות. מאז התחילו החוקרים לגלות את המסכה שהיתה נסוכה על תולדות מצרים העתיקה על ידי התגליות והאפשרות לקרוא את כתב החרטומים, נוכחו, שהירודוטוס מספר באמת את אשר שמע ואת אשר ראה. אמנם בספר רב גונים ורב התוכן כספר זה, שאגדות-עם ועובדות, ספורי עדי ראייה ועדי שמיעה מעורבים יחד, אי-אפשר שהערך ההיסטורי יהיה שוה במדה אחת לכל המסופר שם. הערך ההיסטורי משתנה לא רק מכרך לכרך, מספר לספר, אלא כל פרק ופרק, וכל משפט ומשפט שונה בערכו.

אמנם רבות הן הטעויות שטעה הירודוטוס, אבל טעויות ללא כוונה לשקר. בכל מקום מוסר הוא את הטוב ממה ששמע וגם את זה לא מבלי שיבקר. פעמים רבות מוסיף הוא: „אומרים הם, אבל אינני מאמין בזה“. ולא רק זה, גם בכנין המשפטים, בצורות דקדוקיות-דברים שבתרגום קשה היה להבליט -

מביע הוא את הסוסיו במסירת ידיעותיו. בפירוש אומר הוא – 123 II – „את הדברים אשר סופרו זה יעתה מהמצרים יאמין מי אשר דברים כאלה נראים לו ראויים להאמין בהם, עלי מוטל בכל הענין רק לרשום את הדברים אשר שמעתי מפי כל איש“. ואם אדם מעיד על עצמו ככה אי-אפשר להאשימו שסלף במזיד.

גם בדברים שהוא טעה מעונין הוא להביא דעות אחרים, שהוא לא רק מספם, אלא גם מבקר. מובן שהוא לא הגיע עדיין לדעת את האמת במדע הטבע והגיאוגרפיה או לקרוא את הכתובות בכתב החרטומים. אולם הוא מתאמץ להכיר את האמת. נכון, שהשמש אינה משנה את מהלכה בהשפעת הרוחות ושמקור הדונאי אינו בהרי הפירנאים, אולם כל בני דורו לא ידעו אחרת. הוא מביא את הדעות המתהלכות בזמנו ומבקר ומבטל דעות שקדמו לזמנו. הוא יודע אמנם פחות מסטרבון אבל יותר מהומירוס.

הערך הגדול של הספר מונח בזה שהירודוטוס מתאר בו לפנינו חיי עמים בדור ההוא, אשר בלעדי החבור הזה לא יהיה לנו שום מושג מהם; המון ציורים ומעשים ותמונות בני אדם וטפוסים שונים, אישיים וקבוציים, למן רועה העזים עד היושב על הכסא, הם ומנהגיהם, שיחותיהם ועסקיהם, שבתם ולכתם, חכמתם ואולתם, בגדיהם ומאכלם ומשתם מעביר הוא לנגד עינינו. ובתוך כל אלה משולבים גם הרבה רעיונות נעלים ופתגמי חכמה, פרי המחשבה העליונה של הדור ההוא, ביחד עם פתגמי עם ומשלי הבריות, פי רוח העם ונסיון החיים.

שפעת חומר זה בלבד דיה לעשות את הספר לאוצר בלום, ואולם ערכו הנצחי של החבור יש לבקש לא בשפע החומר, כי אם בצורתו. הספר הריהו בעיקר יצירה אמנותית כבירה, פרי רוחו של יוצר ואמן יחיד במינו. כל הספר מראשו ועד סופו נכתב בחכמה ציורית רבה וביכולת אמנותית מאין כמוה. מערכת בנינו, הזווג הנפלא של פשטות התוכן הספורי, פשטות קדמונית, עם כח דמיון חזק ובהיר מאד, השיחה השוטפת בנחת ובדרך טבעית, התנועה החיונית ברגעי הפעולה והעלילה שבספור, הסגנון המלוטש, כל אלה מצטרפים יחד למכלול אחד של יופי ושלמות ומעלים את הספר למדרגה עליונה של יצירה אמנותית באוצר הספרות של כל העמים, ואחד מן האחרונים כנה את הירודוטוס „יוצר יצירת האמנות ההיסטורית השלמה ביותר שתלהיב לבותיהם של בני אדם כל עוד ידפקו עלי אדמות“. [גומפרץ, חכמי יון, עמוד 191, בשם הופמיסטר].

ערך גדול לחבור הזה גם בשביל הקורא העברי. בעת אשר תוכן שלשת הספרים האחרונים הוא רק מלחמת הפרסים ביוונים, מלאים ששת הספרים

הראשונים ספורים ותאורים וציורים מחיי ארצות ועמים אשר הספרות העתיקה העברית: כתבי הקודש. התלמוד והמדרשים, מטפלת בהם הרבה והרבה. הירודוטוס מתאר באריכות שתי ארצות ויושביהן, מצרים ופרס. כמה ידועים וכמה שגורים שני השמות הללו בפי כל איש יהודי עוד משחר ילדותו, מעת התחילו ללמוד ספר בראשית וקרא בפעם הראשונה מגלת אסתר, וכמה קרובים הם ללב היהודי התלמודי, היודע כי מצרים ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה והמכיר את הפיל שבלע כפיפה מצרית או מטיל בשוקי דנהרדעא ושט על נהר מלכא, ובכל זאת כמה דלות הן ידיעותיו מהארצות האלה. כמה מפורסמים ושגורים בפי כל יהודי שמות כמו כורש, דריוש, אחשורוש, אבל פרטים מחיי המלכים האלה נמצאים בספרות העתיקה רק זעיר שם וזעיר שם ואינם מספיקים לתת תמונה שלמה. יען כי כתבי הקודש והתלמוד אינם ספרי היסטוריה וגם אוגרפיה ומה שהם מביאים מחומר כעין זה הוא רק דרך אגב. אולם הידיעות הגיאוגרפיות והאתנוגרפיות שבספרי הירודוטוס יש בהן כדי ליצור ציור מהארצות האלה ולתת מושג די ברור מחיי העמים שהיו במצרים בראשית התהוות עם ישראל, ובבבל, שנוצרו בה החיים הרוחניים של עם ישראל שאחרי התנ"ך.

בעוד אשר מצרים המתוארת בתנ"ך קרובה עוד לתקופה המתוארת מאת הירודוטוס, הידיעות על הארצות בכל ופרס אשר בתלמוד הן מתקופה מאוחרת בשש עד שמונה מאות שנה מהזמן אשר בקר הירודוטוס את הארצות האלה. ועוד, ארץ פרס אשר בתלמוד אינה אינן העתיקה עם האירנים הקדמונים; אולם הפרסים החדשים אשר הגיעו לשלטון בשנת 226 לספירה הרגילה אחרי מפלת בית מלך האחימנידים, אשר ראשיתם מתאר הירודוטוס באריכות, חדשו את הדת ואת מנהגי הפרסים הקדמונים, ככה שהידיעות הנמצאות בתלמוד משלימות את דברי הירודוטוס.

אמנם נזכרים בתלמוד פה ושם דברים הסותרים את מה שמוסר הירודוטוס. באלה יותר נכון לסמוך על דברי חז"ל, יען הירודוטוס עבר בארצות במהירות גדולה ולא ידע את שפת העמים ולא היה יכול לעמוד תמיד על טיב הדברים, בעת אשר חכמי התלמוד היו ילידי הארץ וחיו בה.

כאשר נגשתי לתרגם את ספרי הירודוטוס מהמקור היווני ידעתי גם ידעתי את אשר לפני, את הקושי אשר בתרגום מיוונית לעברית. כי שונות הן לגמרי שתי השפות האלה. באוצר מליהן, בבנין משפטיהן, בהשגת מושגיהן ובהגיון המיוחד לכל אחת מהן. היוונית היא מהירה ומלאה תנועה וחיים, העברית מתנהלת בכבדות וברצינות. „היוונית היא בבחינת נוזל, העברית בבחינת מוצק“. היוונית עשירה מאד במלים ממלים שונות לכל מושג עד הבדלים דקים ועמוקים מאד, בהמון ציורים ומושגים שנבעו מתוכן חייה המיוחדים; מלבד זאת יודעת השפה לתת לכל מלה ולכל משפט צדדי גוון מיוחד בעזרת מלים קטנטנות המעניקות את חנן על הסגנון, בעת אשר בעברית לא נמצא דוגמתן.

שנית ידעתי כי מספר קלסי כספרי הירודוטוס אסור לי למסור רק את תוכן המשפטים, לתרגם „כפי הענין“, או בתוך התרגום גם לפרש, אף על פי שכל מתרגם בעל כרחו גם מפרש, כי אם עלי להיות דיקן ולחפש אחרי הבטוי המדויק ההולם את חברו במקור בלי כל הוספת כחל ושרק; אבל ידעתי גם כן כי המתרגם פסוק כצורתו, הרי זה בדאי, כי לא המלים בפני עצמן העיקר אלא צרופיהן זו עם זו וגם הפצתי שהתרגום יעשה עד כמה שאפשר על הקורא מעין אותו הרושם שעושה הספר במקורו. לכן שמתי לי לקו בתרגום הספר הזה את העצה היעוצה מאת Cauer בספרו *Die Kunst des Übersetzens: So treu als möglich, so frei als nötig*. התדלתי לעשות את סגנון התרגום כל כך ברור, פשוט ושוטף כאשר הוא במקור, אפילו בבחירת המלים ובנין המשפטים התאמצתי להיות נאמן למקור, אף כי לא תמיד יכולתי להכניס לתוך התרגום את כל $\delta\eta, \mu\acute{\epsilon}\nu-\delta\grave{\epsilon}, \acute{\omicron}\nu$ וכו' מפחד לעבֵר את צורת המשפט העברי.

גם השתדלתי להשתמש עד כמה שאפשר באוצר המלים התנכ"י, כי המחבר חי בסוף התקופה התנכית וסגנונו פשוט כמו הסגנון בספרים ההיסטוריים אשר בתנ"ך. רק במקרים אשר אופי השפה העברית לא נתן להשאיר נאמן וגם כאשר חסרו לגמרי הבטויים ההולמים בעברית, נסיתי קצת מהמקור, כי נמנעתי לגמרי לחדש מלים עבריות תמורת מלים יווניות. ממלים זרות הצורמות את אוזן העברי נזהרתי מלהשתמש ובכל זאת תרגמתי את המושג: $\tau\acute{\upsilon}\rho\alpha\nu\nu\omicron\varsigma$ לא

בעריץ ולא ברוֹדָה, כמו שרגילים, כי אם בטירנוס, כמו כן *τίρανία* לא בשלטון-עריץ ולא ברֶדְיָה כי אם בטירניה. הקרוב לשפה ולהיסטוריה היוונית ידע כי הטירנוס היווני לא היה לא עריץ ולא רודה בחמת גסם כי אם לרוב ההפך מאלה. ואין בעברית מושג נכון בשבילו, ועוד הלא גם הירושלמי והפסיקא כבר השתמשו בבטויים טורונא, טורוניא.

כמו כן המושגים *μάντις, χρηστήριον* וכדומה, אין אחד מעשרה השמות שנקראה בהם נבואה הולם את הבטויים האלה, ולכן תרגמתי אותם אורקולום יען כי למושג זה אצל היוונים תוכן אחר לגמרי מאשר למושג נבואה וגם לקורא העברי בימינו יש מושג קבוע ממלה זאת. שאר הבטויים שהבאתי בצורתם היוונית אינם רבים וידועים לקורא מבין.

אשר לכתיבת השמות היוונים בעברית השתמשתי בעיקר בכללים אשר נתן ש. קרויס בספרו *Lehnwörter* ויוסף קלוזנר בספרו על הטרנסקריפציה, אבל לא כל הכללים הנתנים בשני הספרים האלה הספיקו לצרכי ופעמים אחדות הייתי נאלץ לנסות מהם והשתדלתי לכתבם באופן שהצלצול המקורי ישמע בקריאת השם אפילו בכתיבה עברית. ארצות, עמים ואנשים אשר קנו לעצמם שם מיוחד בשפה העברית קראתי אותם בשם העברי כמו: *Kūros* = כורש, *Δαρείος* = דריוש, *Αἴγυπτος* = מצרים וכו'. את השם כסרכסס לא תרגמתי לאחשוורוש, כי אין הדבר ברור עדיין כל צרכו. אשר להערות, השתדלתי שלא להרחיב אותן יותר מדי וצמצמתי בהן עד כמה שאפשר, כי כונתי לא היתה אלא להקל על הקורא העברי את הבנת הענין ולא לתת פרוש מדעי שאין מקומו בספר מתורגם. ולכן לא הבאתי ציטטות מקבילות מסופרים יוונים אחרים שאין הקורא מצוי אצלם, אבל הבאתי ציטטות מהספרות ההלניסטית היהודית, בעיקר מספרי יוסף פלויוס ופילון האלכסנדרוני ומספרותנו: התניך והתלמוד. בהערותי יצאו לי לפעמים באורים חדשים לדברים סתומים בספרותנו, אולם גם באלה לא הרחבתי את הדבור שלא להכביד על הספר ואעשה זאת במקום אחר. ואין לחשוב כי בהערותי מציתי את כל התועלת שיש להוציא מספרי הירודוטוס בשביל ספרותנו העתיקה. מה שהזכרתי היה רק „בדרך הלוכי“ ממה שעלה בזכרוני בשעת עבודתי, כי שמתי לבי רק לתרגום ולא היה בדעתי לתת פרוש רחב ומספיק.

התרגום נעשה מתוך המקור, הוצאת אֶפִיכט וקלנברג והשוה אחרי כן עם המקור הוצאת שטיין והוֹדָה.

פה עלי להביע את הכרתי הלבבית לשני אנשים אשר עזרו לי בעבודתי. הראשון הוא ד"ר יהודה יונוביץ, אשר אחרי עלותי לארץ ישראל לפני תשע שנים עודדני להמשיך במלאכה הזאת והמציא לי את הספרים שהייתי זקוק להם

לעבודתי. לפני ארבע שנים התחיל להדפיס את הספר הראשון אבל מסכות שונות
היה נאלץ להפסיק את ההדפסה. הכיתי ארבע שנים אולי ישוב ויגמור את
שהתחיל ובראותי שהרבר נמשך, מסרתי את הספר לדפוס. ומעוד מצטער אנכי
על זה שלא הד"ר יונוביץ, שהתענין בספר הזה כל כך, המוציאו לאור.
השני הוא ד"ר משה שובה, מרצו לשפה היוונית במכללה על הר הצופים
שקבל על עצמו את העבודה הקשה להשוות את התרגום של הספרים IV-1 עם
המקור ולפי הערותיו הרבות שפרתי את התרגום. תודתי נתונה לו בזה.
ירושלם, ר"ח כסלו תרצ"ה.

המתרגם.

לצרכי עבודתי זו השתמשתי ביחוד בספרים אלה:

- Herodotos, hrsg. u. erklärt von K. Abicht, Leipzig 1903.
Herodoti historiarum libri IX edidit H. R. Dietsch, editio altera curavit H. Kallenberg. Leipzig 1909.
Herodotos erkl. von Stein, Berlin 1893-1908.
Herodoti historiae ed. Carolus Hude, Oxford.
Herodot, übersetzt von J. Chr. Bähr, Berlin.
Herodot übers. von F. Lange, Leipzig.
Herodotos with an English translation by A. D. Godley London 1931.
Jacoby F. in Real Encykl. d. klass. Altertums, Suppl. II. Art. Herod.
Herodots II. Buch erklärt von A. Wiedemann, Leipzig 1890.
Meyer E. Forschungen zur Alten Geschichte. Halle 1892.
Herodot: Bd I 151-203.
„ Bd II 196-268.
Focke Fr. Herodot als Historiker, Stuttgart 1927.
Spiegelberg W.: Die Glaubwürdigkeit von Herodots Bericht über Aegypten im Lichte der aegyptischen Denkmäler. Heidelberg 1926.
Meyer E. Geschichte des Altertums I Band, Stuttgart 1921.
Hommel F. Ethnologie u. Geographie des Alten Orients, München 1926.
Lübkers Reallexicon des klass. Altertums, Berlin 1914.
Die Antike 1930, VI. Heft 202-264. Regenbogen Otto: Herodot und sein Werk.